

TRADIČNÁ HUDOBNÁ KULTÚRA A JEJ TRANSFER V RODINE

JOZEF HRUŠOVSKÝ

Abstrakt: Obsahom príspevku sú informácie o možnostiach transferu informácií o slovenskej tradičnej kultúre z generácie staršej na mladšiu, o pôsobení rodiny, jej angažovanosti v oblasti folklórnych aktivít akéhokoľvek druhu, jej dominantnom vplyve na pestovanie a udržiavanie vzťahu k hudobno-folklórnym prejavom a priamoúmerny nárastu umelecko-interpretáčnych kvalít pod pozitívnym vplyvom folklórneho prostredia.

Kľúčové slová: Tradičná kultúra. Materiálna kultúra. Duchovná kultúra. Folklórne prostredie. Rodina. Talent. Generačný transfer.

Abstract: Post contains information about how to transfer information on traditional Slovak culture from one generation to the younger elderly, the influence of the family, its involvement in folk activities of any kind, the dominant influence of growing and maintaining the relationship to music and folklore, and proportional to the increase in expression of artistic interpretative qualities the positive influence of the folk environment.

Keywords: Traditional Culture. Material culture. Spiritual culture. Folklore environment. Family. Talent. Generational transfer.

Úvod

Tradičná kultúra alebo ľudové umenie je výsledkom umeleckej kreácie niekdajšieho ľudového tvorcu a nositeľa tradícií v ľudovej sociéte. Tento fenomén odjakživa sprevádzal človeka v jeho bytí, ovplyvňoval jeho činy, estetizoval jednotvárnosť prostredia, obohacoval a zjemňoval dušu, či uvoľňoval ukrývané city. Kultúrna tradícia dodávala kolujúcemu životu niekdajšieho dedinského spoločenstva pulz pri jeho počiatku, teda pri narodení človeka, pri jeho prvých krokoch, prijímaní nových informácií o okolitom svete, pestovaní vzťahu k rodine a ľuďom v najbližšom okolí, nachádzaní životných partnerov, prekonávaní životných prekážok, objavovaní vnútorného presvedčenia o mravných hodnotách, vierovyznaní, duchovnej kultúre a spoločenskom správaní. Tradičné ľudové umenie, prejavujúce sa vo forme zvyklostí a obyčajov podľa kalendárnych cyklov i významných rodinných udalostí, bolo samozrejmosťou, dokonca spoločensky a duchovne

vyžadovanou súčasťou života niekdajšieho človeka. Do určitého obdobia na Slovensku sprevádzalo dokonca aj smrť človeka, ako definitívny fyzický odchod z materiálneho sveta, a to aktom pohrebných spevov (plačiek), ktoré boli iba ďalším zrkadielkom v mozaike bežných zvykov slovenskej tradičnej kultúry, rešpektujúcej nekonečné plynutie času a jeho spoločenský odraz.

1 Slovenská tradičná kultúra a jej oblasti

Sila tradície na Slovensku sa počas vývoja pretavila do dvoch oblastí:

1. Oblasť *materiálnej kultúry* – zahŕňajúcej všetky hmatateľné artefakty a predmety, v podobe regionálne vyhranenej impozantnej ľudovej architektúry, originálnych ľudových remesiel, výšiviek, obrazov, umeleckých predmetov dennej spotreby, ako sú napr. drevené vyrezávané črpáky, ozdobné taniere, kraslice, praslice, kolovraty, ale i náradie a náčinie k práci, pracovný a spoločenský odev (kroj) a ďalšie umelecky hodnotné predmety, ktoré človek využíval v bežnej, ale i umelecky nasmerovanej činnosti (napr. na skle maľované).
2. Druhú časť tradičného ľudového umenia tvorí oblasť *duchovnej kultúry* so svojimi artefaktmi, kam patria všetky duchovné výtvyry dedinského človeka ako viera, mágia, povera, ľudové zvyky, rozprávky, poviedky, vinše, obrady, piesne, hudba, tance, hry detí a dospelých, dramatizované prejavy – ľudové divadlo a pod.

1.1 Umelecká folklórna kreácia

Základom ľudového umenia, ktorého obsahom sú uvedené dve oblasti materiálnej a duchovnej kultúry, je teda *umelecká folklórna kreácia*. V zameraní sa na problematiku hudobnú môžeme teda hovoriť o *hudobno-folklórnej kreácii*. Je to osobitná vlastnosť ľudského vedomia, ktorej podstata tkvie v schopnosti jednoduchého umelecky nadaného človeka tvoriť niečo nové, užitočné, umelecky hodnotné. V súvislosti s hudbou ide teda o *hudobnú tvorbu*, pri väzbe na folklór ide o *hudobno-folklórnu tvorbu* (tvorba melódií a textov piesní, melodických nápevov tancov, tvorba tanečných prvkov i samotných vyhranených tanečno-pohybových prejavov a pod.). Hudobno-folklórna kreácia je podmienená úrovňou ľudovej hudobnej predstavivosti ako schopnosti ľudového tvorca hudobnými výrazovými prostriedkami vyjadriť myšlienkový obsah, viazaný na životnú realitu, determinova-

ný osobnými zážitkami, pocitmi, skúsenosťami, vedomosťami a dominantne najdôležitejším fenoménom – hudobným nadaním.

Pod hudobným nadaním sa z psychologického hľadiska skrývajú osobnostné individuálne dispozície – schopnosti, vychádzajúce z fyziologickej a duševnej výbavy jedinca dedičnými predpokladmi, hudobnými vlohami, vrozeným motorickým a funkčným nadaním (napr. správne fyziologicky vyvinuté artikulačné orgány, alebo pohyblivosť prstov – sú predpokladom motorického nadania, zdravé hlasivky – predpokladom funkčného nadania).

Nadanie, alebo talent sám o sebe nemusí byť podmieňujúcim faktorom rozvoja hudobnej stránky človeka. Jedinec – dieťa, môže mať vynikajúci arzenál hudobných vlôh, ale prostredie, najmä rodina, ktorej je súčasťou, nedáva podnety na ich rozvoj a pestovanie, pretože je vzdelaním a profesijným zameraním orientovaná na rôzne spoločenské oblasti, nemajúce s hudobným umením nič spoločné (rodičia môžu byť vedeckí pracovníci, ekonómovia, bankári, robotníci, roľníci a pod., alebo nemajú vypestovaný vzťah k hudbe v súvislosti s absenciou hudobného sluchu a hudobného cítenia).

1.2 Hudobné schopnosti

Rozvoj hudobných schopností je priamo závislý od osvojovania si hudobnej praxe a súvisí s rodovou a vlastnou životnou skúsenosťou jedinca. „Najúčinnnejšie sa rozvíjajú v hudobnovýchovnom procese pri zaistení všestranných hudobných aktivít, kde sa uvedené schopnosti skvalitňujú, upevňujú a zameriavajú k danému výkonu. S rozvojom hudobných schopností rastie i citlivosť k hudbe, kvalita hudobného vnímania, hudobná pamäť a predstavivosť“ (Sedlák, 1979, s. 36).

Uvedený citát od známeho hudobného pedagóga Františka Sedláka však neplatí iba pre „pedagogický priestor“, ktorý nachádzame v rámci výchovno-vzdelávacieho procesu v škole a mimoškolskej činnosti. Rozvoj hudobných schopností detí je v istom zmysle veľmi úzko napojený na rodinné prostredie, intelektuálnu a kultúrnu úroveň rodičov a najbližšieho pokrvného príbuzenstva (na myslí máme starých rodičov a prarodičov, ktorí sa mnohokrát intenzívne a aktívne zúčastňujú na dianí v rodine), ich záujem a vzťah ku kultúrnym hodnotám, zvlášť ku kultúre hudobnej. A práve výsledkom pozitívneho výchovného pôsobenia staršej generačnej vrstvy na mladú generáciu je súčasne udržiavanie a pestovanie pozitívnych vzťahov k tradičnej ľudovej kultúry, ktorá má doposiaľ v palete rôznych prejavov súčasnej kultúry síce menšinové, ale ešte dosť pevné postavenie.

Súčasný folklórne prejavy už zďaleka nie sú autentické – pôvodné. Ani nemôžu byť, pretože ich nositelia predstavujú už ostatnú generáciu, ktorá si prevažne ešte z detstva pamätá na niektoré obyčaje a zvyky, súvisiace s udržiavanými tradíciami kalendárneho a rodinného obradového folklóru (napr. vianočné koledovanie, vyhánanie zimy, vítanie jari, chorovody dievčat – v rámci veľkonočných sviatkov, pálenie jánskych ohňov, dožinky, priadky, z výročných dní napr. na Luciu – vymetanie pavučín z obydľí, ako očista od „zlých síl“, na Ondreja – liatie olova, ako prognózy partnerskej budúcnosti mladých dievčat atď.)

„Kultúrna história našich predkov stojí v súčasnosti kdesi v úzadí, zdá sa byť pre spoločnosť nepotrebnou a málo hodnotnou“ (Hrušovský, 2007, s. 5).

Súčasná mladá generácia sa o slovenskej ľudovej tradícii dozvedá iba sprostredkovaně, avšak napriek tomu sa doposiaľ vždy našiel dostatok záujemcov a hlavne zanietenecov, ktorí nachádzali v ľudovom umení to, čo sa im nedostávalo z rôznych druhov umení súčasnosti – úprimnosť, bezprostrednosť, bizardnosť a neopakovateľnú originalitu. Títo „vyznávači“ folklóru, ako ich častuje tradíciami „neverná“ verejnosť, sa venujú nejakej činnosti, úzko súvisiacej s ľudovým umením (majstri ľudových remesiel – rezbárstvo, maliarstvo, umeleckých činností – na skle maľované, drotárstvo, čipkárstvo a pod., výrobcovia ľudových hudobných nástrojov a pod.), alebo sa podieľajú na aktivitách, spojených so záujmovo–umeleckou činnosťou rôznych folklórnych telies (folklórnych skupín, súborov a pod.).

Druhá spomínaná skupina je masovejšia, poskytuje oveľa viac možností na šírenie vplyvu ľudového umenia na najmladšiu generáciu. Odráža sa v činnosti detských folklórnych súborov a rôznych združení detí v aktivitách folklórneho zamerania (krúžky, spevácke a tanečné skupiny, ľudové hudby a pod.).

Z predchádzajúcich informácií vyvstáva otázka: Kto stojí za uvedenými folklórnymi aktivitami? Kto dokázal prilákať a motivovať deti k týmto folklórne zameraným záujmovo–umeleckým činnostiam? Odpovedať sa nedá jednoznačne. V určitom momente je to škola a pozitívny vzťah pedagóga k tradičnej kultúre, ktorý dokázal preniesť na deti vo vyučovacom procese, prípadne i mimo neho prostredníctvom záujmového folklórneho krúžku. V ďalšom momente sa dostáva do popredia výnimočnosť hudobného talentu jedinca, ktorý prirodzeným spôsobom upozorní na svoje spravidla vyššie umelecké kvality

a získava tak všeobecnú podporu k svojej budúcej umeleckej profilácii (tak sa rodia malí „Mozartovia“, „Pavarottiovia“, či „Karvayovia“ v artificiálnej hudbe, ale i nové významné umelecké osobnosti typu Dariny Laščiakovej, Hanky Hulejovej, Márie Mačoškovej, Miroslava Dudíka, Štefana Molotu, Ernesta Sarkozyho v ľudovej hudbe atď.). Podľa môjho názoru však najväčší podiel pri motivácii detí k folklórnym aktivitám ostáva v rodinnom prostredí a priamom vplyve rodičov a najbližších príbuzných na deti. Ak sa trochu zamyslíme a poobzeráme po svojom najbližšom okolí, nájdeme na to množstvo príkladov.

1.3 Transfer folklórnych informácií

Dlhoročná osobná folklórno-interpretačná prax, informácie z odbornej literatúry a médií boli zdrojom informácií o kontaktnom prenose, teda generačnom transfere umeleckých činností tak, ako sa to nazýva vo folkloristickej literatúre – z pokolenia na pokolenie. Po prieskume, ktorý som urobil v adresári svojich kolegov a známych, venujúcich sa aktívnemu pestovaniu či interpretácii hudobného folklóru, som vyseletoval skupinu ľudových umelcov, ktorých k tradičnému umeniu priviedli najmä rodinné vzťahy. Ide najmä o vplyv prostredníctvom rodinných kontaktov, ktoré prispievali k pozitívnemu ovplyvňovaniu mladej generácie umením spravidla nositeľov tradičnej kultúry a usmernili ich k dlhodobým folklórno-interpretačným aktivitám. Z nich možno uviesť konkrétne príklady.

Samko Dudík (1890 – 1972)	predník, hráč na husle, Myjava;
Miroslav Dudík (1950)	interpret v hre na husle, predník Orchestra ľudových nástrojov Slovenského rozhlasu v Bratislave (vnuk);
Dominik Garaj st. (1907)	interpret na gajdy z Veľkej Lehoty;
Bernard Garaj st. (1935)	interpret na gajdy, cimbal (syn);
Dominik Garaj ml. (1946)	interpret na gajdy z Veľkej Lehoty (brat B. Garaja st.);
Doc. Bernard Garaj (1960)	etnomuzikológ, interpret na gajdy, cimbal; Univerzita Konštantína filozofa v Nitre (vnuk D. Garaja);
Pavol Garaj (1975)	interpret na gajdy z Veľkej Lehoty (vnuk D. Garaja);
Andrej Mizerák (1897)	hráč na gajdicu, osada Potoky, okr. Prešov;

Jozef Gernát (1907)	hráč na gajdicu, Krivany (zať);
Alexander Gernát (1940)	hráč na gajdicu, Krivany (syn J. Gernáta);
Bartolomej Gernát (1942)	hráč na gajdicu, Krivany (syn J. Gernáta);
Monika Kandráčová (1956)	speváčka ľudových piesní, Krásna Lúka;
PaedDr. Milan Kandráč (1950)	interpret v hre na gajdicu, spevák, Krásna Lúka (manžel);
Ondrej Kandráč (1978)	predník a spevák, Košice (syn);
Saloka Ján (1945)	klarinetista, cimbalista vo FS Šarišan, Prešov;
Ing. Saloka Peter	klarinetista vo FS Šarišan, Prešov (syn);
Gabriel Saloka	tanečník vo FS Šarišan, Prešov (syn);
Mikuláš Petrašovský	spevák ľudových piesní, Humenné;
Natália Petrašovská	speváčka ľudových piesní, Humenné (dcéra);
PhDr. Vladimír Ljubimov st.	multiinštrumentalista, hud. skladateľ a upravovateľ ľudových piesní a tancov, Prešov
Vladimír Ljubimov ml.	husľový virtuóz, Prešov, Španielsko (syn);
Andrej Karško st.	akordeonista, folklorista, Prešov;
Andrej Karško ml.	husľový virtuóz (syn);
Kocák Štefan (1948)	tanečník, choreograf a vedúci FS Vranovčan, Vranov n/Topľou;
Kocák Peter (1971)	tanečník a choreograf FS Vranovčan, Vranov n/Topľou (syn);
Kontura Pavol	známy ľudový rezbár z Raslavič, člen DFS Raslavičan;
Kontura František (1944)	ľudový spevák, tanečník, DFS Raslavičan (syn);
Kontura Anton (1957)	tanečník a choreograf DFS Raslavičan z Raslavič (bratanec);

Balážová (rod.) Konturová Monika Konturová Slávka (1992)	huslistka a tanečnica, DFS Raslavičan z Raslavič (dcéra A. Konturu); speváčka a tanečnica DFS Raslavičan (dcéra A. Konturu)
Noga Michal st. (1949)	tanečník a choreograf, vedúci FS Borievka z Košíc;
Noga Michal ml. (1985)	huslista ľud. hudby FS Borievka, Košice;
Višňovský Štefan (1951) Višňovský Marek (1976)	tanečník a vedúci FS Zamutovčan; tanečník FS Zamutovčan;
PhDr. Vladimír Volčko	folklorista, zberateľ ľud. piesní, upravovateľ;
Natália Volčková	speváčka rusínskych ľudových piesní (dcéra);
Anna Poráčová st. (1962)	speváčka ľudových piesní, Prešov (Kyjov);
Anna Poráčová ml. (1984)	speváčka ľudových piesní, cimbalistka (dcéra);

Záver

Uvedené osobnosti, ktoré sa aktívne podieľali alebo i v súčasnosti podieľajú na šírení folklórnych tradícií, sú evidentným príkladom transferu, jednak dedičných umeleckých vlôh z generácie starých rodičov a rodičov a ich deti, ale i príbuzenského vplyvu, ktorý sa dá prenášať i na ďalšie – nepokrvné generačné vetvy prostredníctvom nadpriemerných aktivít v niektorej z oblastí ľudového umenia a jeho východiskom i impulzom je priamy kontakt s takouto osobnosťou v prostredí, kde ľudové umenie predvádza. Motivácia k nasledovaniu „príkladu z umelckej praxe“ môže byť veľmi intenzívna a pri správnej koordinácii (nenásilnom pozitívnom pobádaní), optimálnom načasovaní (na vhodnom a primeranom vekovom stupni) môže u mladého jedinca byť úspešná.

Jestvuje však jedno úskalie, ktoré môže aj potenciálne značne talentovaným individualitám priniesť do cesty rozvoja mladého talentu prekážky a zabrániť tak činnosti, vedúcej k dosiahnutiu uznávaného

stupňa umeleckej úrovne. Totiž, súčasná spoločnosť na Slovensku trpí chorobou, zvanou ekonomika hospodárstva. Sledovaním jej rastu a prosperity sú odsunuté všetky ostatné „terciálne“ oblasti spoločenského života bokom a tak sa napríklad kultúra a zvlášť tradičná kultúra dostala až na samú spodnú priečku hodnotového rebríčka spoločenského záujmu. „Konzumuje“ sa málo hodnotná „duchovná potrava“, prekorenená zábavou, exotikou, násilím, sexom, ale najmä modernou hudbou. Tú hudbu súčasnosti je treba podčiarknúť, lebo je naozaj všade a nedá sa jej vyhnúť. Všade doslova dominuje reprodukovaná hudba, spievaná najmä po anglicky. Ľudia sa stretávajú na svadbách a rôznych rodinných oslavách, kde sa už pomaly ani nespieva, kde neznie slovenská ľudová pieseň. A ak zaznie, tak len veľmi sporadicky tá najznámejšia, ktorej však mládež nepozná ani prvý celý veršik. Vytráca sa rozmanitosť, nahrádza ju šablónovitosť, nezujem, dokonca i opovrhnutie. „Intenzívnejší záujem mladých ľudí o tradičnú kultúru býva zvyčajne výsledkom pozitívneho vplyvu prostredia, najmä rodiny a najbližšieho okolia na pestovanie pevnejšieho vzťahu mládeže k folklóru už od detského veku“ (Hrušovský, 2007, s. 57).

Sme vôbec schopní zabrániť zániku tradície? Na tomto mieste je treba znovu podčiarknúť živú formu udržania tradičnej kultúry, a tou je záujmová umelecká činnosť a s ňou spojená existencia a aktívna prezentácia slovenského folklóru prostredníctvom folklórnych skupín a folklórnych súborov. Lenže tie sú bez aktívnej participácie najmladšej generácie na ich činnosti a podpory spoločnosti taktiež odsúdené časom na zánik. A kruh sa nám uzatvára znovu pri rodine. Bez generačného transferu kultúrnych informácií z rodičov na deti totiž naša tradícia ľahko podľahne globalizačným snahám a slovenská „svetovosť“ a originalita sa stane iba šedým zrkadielkom v mozaike novej – celoeurópskej kultúry.

Zoznam bibliografických odkazov

- ELSCHEK, O. – ELSCHÉKOVÁ, A. 1996. *Úvod do štúdia slovenskej ľudovej hudby*. 1996. Bratislava. Bez ISBN.
- HRUŠOVSKÝ, J. 2007. Sláčikové ľudové hudby regiónov východného Slovenska. Ľudová hudba a piesne Zámutova. 2007. Prešov: FHPV PU v Prešove. ISBN 978-8068-704-5.
- HRUŠOVSKÝ, J. 2010. Tradičná kultúra a jej transfer do akademického umeleckého vzdelávania na PU v Prešove. In: Aktuálne hodnoty ľudovej kultúry a umenia vo vzdelávaní. Zborník z konferencie. Katolícka univerzita,

- Ružomberok, 25. a 26.2.2010. Ružomberok, 2010. ISBN 978-80-8084-603-9, s. 59.
- LENG, L. 1961. *Slovenský hudobný folklór*. 1961. Bratislava. SPN. Bez ISBN, s. 25.
- SEDLÁK, F. 1979. *Didaktika hudební výchovy 2*. 1979. Praha. SPN, Bez ISBN. s. 36.

PaedDr. Jozef Hrušovský, PhD.

Katedra hudby, Inštitút hudobného a výtvarného umenia

FF PU v Prešove

Ul 17. novembra č. 1, 08001 Prešov

0915 868 270